

2018 SEÇİMLERİ SONRASINDA KURULAN PARTİLERDE LİDERLERİN YEŞİL SİYASETE BAKIŞI VE PARTİ PROGRAMLARINDA YEŞİL SİYASET¹

Geliş Tarihi: 30.11.2022

Süleyman ULUKUŞ²

Kabul Tarihi: 19.05.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

İnsan ve doğa arasındaki ilişki antik çağlardan günümüze kadar hep tartışılan konulardan biri olmuştur. İlk dönemlerde doğa ve insan doğası arasında benzerlik, bağımlılık ilişkisi vurgulanmış, insanın doğaya uygun yaşaması salık verilmiştir. Fakat önce bilimsel devrim sonrasında sanayi devrimi ile bu uyum bozulmaya başlamıştır. Endüstrileşme ile doğa tahribatının inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu durum doğayı tekrar “ekolojik perspektif” ile değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Önce felsefi düzlemde başlayan ekolojik tartışmalar, 1970’lerden itibaren politika düzlemde de kendisini göstermeye başlamıştır. Çalışmada öncelikle yeşil siyasetin Türkiye’deki gelişimi üzerinde durulmuştur. Sonrasında 2018 Seçimlerinden sonra kurulan, kitle partisi olma hedefini vurgulayan, bir sonraki dönemde seçimlere katılma hakkını elde eden dört siyasi partinin (Yeniden Refah Partisi, Gelecek Partisi, Deva Partisi ve Memleket Partisi) program ve lider düzeyinde yeşil siyasete bakışı incelenmiştir. Bu amaçla parti programları ve parti genel başkanlarının (Fatih Erbakan, Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan ve Muharrem İnce) sosyal medya veya yazılı/görsel basında yer alan ekolojik ve çevreci söylemleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yeşil Siyaset, Ekoloji, Parti Programları, Lider Söylemleri.

JEL Kodları: Z00.

GREEN POLITICS AT THE LEVEL OF PARTIES AND LEADERS IN THE PARTIES WHICH ESTABLISHED AFTER 2018 ELECTIONS

Abstract

The relationship between human and nature has always been one of the topics discussed since ancient times. In the early periods, the similarity and dependency relationship between nature and human nature was emphasized, and it was recommended that people live in accordance with nature. However, this harmony started to deteriorate with the scientific revolution and then the industrial revolution. With industrialization, the destruction of nature has reached incredible proportions. This situation made it necessary to evaluate nature again with a “ecological perspective”. Ecological debates, which first started on a philosophical level, have started to show themselves in politic level since the 1970s. The study primarily focuses on the development of green politics in Turkey. Afterwards, the views of four political parties (Re-Welfare Party, Future Party, Deva Party and Homeland Party), which were established after the 2018 Elections, emphasized the goal of becoming a mass party and gained the right to participate in the elections in the next period, on green politics at the program and leader level were examined. For this purpose, party programs and ecological and environmentalist discourses of party leaders (Fatih Erbakan, Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan and Muharrem İnce) in social media or written/visual media were discussed.

Keywords: Turkey, Green Politics, Ecology, Party Programs, Leader Discourses.

JEL Codes: Z00.

¹Bu çalışma 1. Uluslararası Artuklu İktisadi İdari ve Siyasi Bilimler Kongresi Tam Metinler Kitabında yer alan metnin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, suleymanulukus@posta.mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2133-2066.

1. GİRİŞ

Ekolojik hareketin siyasal kurumsallaşması 1980'lerde doruk noktasına ulaşmıştır. Artık dünya siyasal literatüründe “yeşil siyaset” adında yeni bir siyasal oluşum vardır. Türkiye de bu gelişmelerden nasibini almış, 1970'lerin ortalarında başlayan, doğa tahribatına karşı bölgesel eylemlerden sonra çevreciler, 1980'lerde siyaset arenasına çıkma kararı almıştır ve nihayetinde takvimler 6 Haziran 1988'i gösterdiğinde Türkiye ilk yeşil partisiyle tanışmıştır. Bu partinin ömrü kısa olsa da yıllar içinde yeşil siyaset tekrar filizlenmiş ve günümüze kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

Dünya'nın çeşitli yerlerinde, özellikle Avrupa'da, yeşil hareket zaman içerisinde önemli siyasal başarılar elde etmiş olsa da Türkiye'deki yeşil hareket için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Müstakil bir partide yeşil siyasetin kurumsallaşması ve kitleler tarafından teveccüh gördüğünü söylemek mümkün olmasa da zaman içerisinde ortaya çıkan zorunluluklar, seçmen profilinin değişimi, seçmen taleplerinde ekolojik problemlerin dillendirmeye başlanması diğer partileri yeşil siyasetin temel argümanlarını parti programlarında ve söylem düzeyinde dillendirmeyi zorunlu kılmıştır.

Mecliste grubu olan partiler (günümüzde AK Parti, CHP, MHP, HDP, İYİ Parti) kendi programlarında çevre politikalarına daha fazla yer vermekte, liderler konunun önemine sık sık değinmek zorunda kalmaktadır. Yine de yeşil politika izleyen bir partinin yokluğu Türkiye siyasetinde hala hissedilmektedir. Son yıllarda kendisini daha fazla hissettiren ekolojik kriz, iklim değişimleri, orman yangınları, tarımsal verimlilikte düşüş, su kıtlığı, müsilaj gibi sorunlarla artık ihmal edilemez bir boyutta olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla birçok parti artık kendisini bu gündemden bağımsız değerlendirememektedir. Son dönemlerde gençlerin ekolojik problemlere daha ilgili olduğunun ifade edilmesi (Baykan, 2013, s. 181-182) siyasal partileri de bu anlamda daha duyarlı ve ilgili olmaya sevk etmektedir.

Çalışmada ilk olarak dünyada yeşil siyasetin ortaya çıkışı ve yükselişinden bahsedilmiştir. Daha sonra Türkiye özelinde de nasıl bir gelişim gösterdiği anlatılarak Türkiye'de kurulan yeşil partilerden söz edilmiştir. Son olarak da çalışmanın ana konusu olan Türk siyasal hayatına katılan dört yeni partinin parti programları ve lider söylemlerinde ekolojik problemleri nasıl ele aldıkları incelemiştir. Bu dört partinin seçilme amacı, kısa süre içinde teşkilatlanma başarısı göstererek, önümüzdeki seçimlere katılma hakkı elde etmiş olmalarıdır.

2. YEŞİL SİYASET'İN GELİŞİMİ

Yeşil Siyaset, ekolojik sorunlara fevkalade önem veren, şiddet karşıtı, sosyal adalet yanlısı ve katılımcı/doğrudan demokrasi temelinde şekillenen bir siyasal ideolojidir (Arısoy, 2016, s. 88; Şahin, 2012, s. 17). Çevreci fikrin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve tarihteki inançların içinde çevreciliğin bazı prensiplerinin de olduğunu ifade edenler de mevcuttur (Bozkır, 2018, s. 59). Elbette iç içe yaşadığımız doğa ile ilgili fikir beyan edilmesine, dini inançların tabiat konusundaki hükümlerine ve insan-doğa ilişkisinin tartışılmasına insanlık tarihinin birçok döneminde rastlamak mümkündür. Antik Yunan filozoflarından Aristoteles'e göre doğa her şeyi insanlar için yaratmıştır (Aristoteles, 1975, s. 19). Stoacılar ve Epikürosçular da bu fikri benimsemiş, insanın doğanın sahibi olduğunu söylemişlerdir. İnsan-doğa ilişkisine dair bu düşünce yapısı moderniteye kadar devam etmiştir. 18.yy'ın ikinci yarısında İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimi, ekolojik sorunların hızlı bir şekilde artmasına sebep olmuş ve bu durum insanların çevreye karşı duyarlılıklarının artmasını sağlamıştır. Sanayi devrimi ile artan teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme, nüfus artışı ve bunların sebep olduğu sonuçlar insanları çevre ile olan ilişkileri hakkında düşünmeye sevk

etmiştir. Böylece ekolojik düşüncenin temeli atılmıştır (Aydınlı ve Çiftçi, 2012, s. 16–17). Lakin bu süreçte var olan harekete, çevreci veya ekolojik hareket olarak tanımlanmamıştır. O dönemin anlayışına “doğa korumacılık” denilmesi daha uygundur ve bu anlayış 20.yy’ın ortalarına kadar devam etmiştir (Bozkır, 2018, s. 59). Yeşil siyasi düşünceden bahsederken sadece son 50 yılı baz almanın temel nedeni de budur. Doğa korumacılık çevreciliğe, çevrecilik de yeşil harekete bu yıllarda dönmüş ve yeşil siyasi düşünce için en önemli dönüşüm 1960’larda olmuştur. Hatta tam tarihi vermek gerekirse 1968 devrimi (Şahin, 2012, s. 25). Kısacası bugün tam anlamıyla bildiğimiz ve üzerinde tartışmalar yaptığımız ekolojik düşüncenin siyasi harekete dönüşmesi, 20.yy’ın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır (Şahin, 2012, s. 16).

2.1.Yeşil Hareket’in Partileşme Süreci

Yeşil hareketin partileşme kararı almasında en önemli dönüm noktası 1972 yılında yayımlanan “Roma Kulübü Raporu” olmuştur. Zira bu raporda artan nüfus, endüstrileşme, çevre kirliliği, gıda tüketimi ve temel kaynakların tükenmesiyle birlikte 1992 yılında petrol kaynaklarının tükenebileceği yazmaktaydı. Rapor dünya siyasetinde ve piyasalarda adeta bomba tesiri yarattı. Çevre kirliliği, uluslararası toplumun dile getirmeye ve kaygı duymaya başladığı bir sorun haline geldi. Bu gelişme sonrası adeta bir şubeleşme hareketi gibi, batılı ülkeler başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde ekolojik hareketler partileşerek “yeşil partiler” kuruldu (Üste, 2015, s. 41).

İlk yeşil partiler Avustralya’da kurulan Birleşik Tazmanya Grubu ve Yeni Zelanda’da kurulan Değerler Partisi oldu (Dann, 1999, s. 241). Avrupa’da ise ilk yeşil parti Aralık 1971’de İsviçre’nin Neuchâtel kantonunda Çevre için Halk Hareketi’ydi ve 1972 belediye seçimlerinde sekiz sandalye kazandı (les Verts Suisses, 2021, s. 2). Daha sonrasında 1973 yılında İngiltere’nin Coventry kentinde Halk Partisi kuruldu. Bu parti iki defa isim değiştirerek -1975’te Ekoloji Partisi ve 1985’te Yeşil Parti- siyasi mücadelesine devam etti (Richardson ve Rootes, 1995, s. 3). Yeşil partilerin en başarılı olanı ve doğal olarak en çok tanınanı Alman Yeşiller Partisi de 1979’da siyaset sahnesine çıktı. Alman Yeşiller Partisi, 1983 federal seçimlerinde başarılı olup Alman Parlamentosuna girmeyi başarınca diğer kurulacak partilere rol model oldu. Böylece “yeşiller” kavramını dünya siyasetine kazandırdı (Richardson ve Rootes, 1995, s. 12). Günümüzde ekolojik problemlerin gün geçtikçe artması özellikle Avrupa’da, yeşil partilere olan desteğin de paralel olarak artmasına neden olmuştur.

Örneğin, Avusturya’da 2016 Devlet Başkanlığı seçimlerinde Yeşiller adayı Alexander Van der Bellen başkan seçilmiştir (Deutsche Welle, 2016). 2019 senesinde yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde başarılı bir sonuç alan Yeşiller grubu (Greens/EFA-Group of the Greens/European Free Alliance) 2014-2019 dönemine kıyasla sandalye sayısı 52’den 74’e çıkarmıştır (“European Parliament Election Results,” 2019). Ayrıca, Alman Yeşiller Partisi (Bündnis 90/Die Grünen) 26 Eylül 2021 tarihinde gerçekleşen Almanya Parlamentosu Seçimlerinde %14,8 ile tarihinin en yüksek oyunu alarak Bundestag’da üçüncü parti konumuna yükselmiş ve olası bir koalisyon hükümeti kurulması aşamasında kilit parti olmuştur (Deutsche Welle Türkçe, 2021).

3. YEŞİL SİYASET’İN TÜRKİYE SERÜVENİ

Daha önce belirtildiği gibi, 1968 devrimi sonrası özellikle 1970’lerden itibaren başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan yeni toplumsal hareketler, 1980’lerde ivme kazanmıştır. Bu yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkardığı kavramlardan biri de “yeşil siyasettir” (Üste, 2015, s. 38). Dünya’da yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, yeşil hareket Türkiye’de de bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de yeşil hareket beklenilenin aksine büyükşehirlerdeki elit kesimlerin veya akademisyenlerin faaliyetleriyle değil, kırsal kesimde yaşayan yöre halklarının protesto hareketleriyle başladığını bizlere gösteren bazı olaylar yaşanmıştır. Örneğin, 1975 yılında Artvin’in Murgul ilçesinde faal olan Etibank Bakır İşletmelerinin doğaya zarar verdiğini dile getiren yöre halkı protesto düzenlemiş ve mahkemeye davalar açmıştır. 1977’de ise Silifke Akkuyu’da nükleer santral yapılacağı iddiaları üzerine bölge halkı protesto yapmıştır. 1984’te Gökova Termik Santrali’nin tepkiyle karşılanması ve nihayetinde 1986’da Ukrayna Çernobil’de gerçekleşen nükleer santral patlamasının Türkiye’de ciddi şekilde hissedilmesi ekolojik bilinçlenmeyi artırmıştır (Duru, 2002, s. 180; Üste, 2015, s. 48).

Ancak, Türkiye’de halk arasında filizlenen yeşil hareketin, siyaset meydanına çıkması için 1980’lerin sonunu beklemek gerekmiştir. Çünkü bu dönemde Türkiye’de kitle iletişim araçları gelişmiş ve yeşil hareket toplumdaki popüler hareketlerden biri olmuştur (Duru, 2002, s. 182). Elbette 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde doğaya yapılan tahribatında yeşil hareketin güçlenmesinde etkili olduğu söylenebilir (Duru, 2002, s. 180).

3.1. Türkiye’nin Yeşil Partileri

Parti kurulmadan önce Türk ekolojistleri arasında parti mi kuralım yoksa başka türlü bir örgütlenme mi? Sorusu peyda olmuş ve parti kurma fikri ağır basmıştır. Bu karardan hemen sonra partinin İzmir Grubunda görev yapan Melih Ergen, geniş bir destekçi kitlesine ulaşabilmek adına tanınmış bazı gruplara çağrıda bulunmuş ve tıpkı Melih Ergen gibi Celal Ertuğ’da benzer gruplara çağrıyla yinelemiştir.

Bu çabalara rağmen hiçbir çağrıya olumlu bir cevap gelmeyince Türkiye’de ilk “Yeşiller Partisi” 6 Haziran 1988³ tarihinde kurulmuş ve partinin ilk genel başkanı Celal Ertuğ olmuştur (Duru, 2002, s. 184–185). Kurucuları arasında şarkıcı İlhan İrem ve bestekar Ali Kocatepe gibi isimlerin olmasından mütevellit, basın partiye ilgi göstermiş ve bu durum partinin kamuoyunda duyulmasını oldukça kolaylaştırmıştır (Duru, 2002, s. 185). Bu partinin amaçları arasında demokratik toplum, dünya barışı ve her ne sebeple olursa olsun doğanın bozulmasına engel olmak gibi söylemler ön plana çıkmıştır (Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1989, s. 3).

Yeşiller Partisi programında, tabanda iktidar oluşturmadan hükümet ve koalisyonlara girmeyeceğini, hiçbir partinin halefi olmadığını, yepyeni bir alternatif olduğunu belirtmiş ve genel başkan diktatörlüğüne dönen parti yönetimlerini eleştirerek, yeşillerin böyle bir oluşum olmayacağını altını çizmiştir (Şimşek, 1993, s. 24; Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1989, s. 18). 6 sene siyasi faaliyetlerine devam eden parti, seçimlere katılma hakkı elde edememiş ve 1994 yılında kesin hesaplarını teslim etmediği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Yeşiller Partisinin Kapatılması Hakkında AYM Kararı, 1994, s. 33).

3 Ekim 2000 tarihinde Eşref Yazıcıoğlu tarafından Gönül Birliği Yeşiller Partisi kurulmuş olsa da etkin olamadığından (Duru, 2013, s. 7) tam anlamıyla ikinci deneme, 2008 yılında yine “Yeşiller Partisi” adıyla yapılmıştır. Parti amacını, demokrasinin ve tıkanan politikanın önünü yeşil politikalar ile açmak olduğunu belirtmiş ve yeşil politikanın artık “yaşamsal bir zorunluluk” olduğunu vurgulamıştır (Üste, 2015, s. 50). Parti 2011 yılında “Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP)” ile birleşme yolunda adım atmış ve görüşmelere başlanmıştır. Bu görüşmelerin olumlu geçmesinin ardından iki parti birleşerek 25 Kasım 2012

³ Aslında parti 5 Haziran Dünya Çevre Günü’nde kurulmak istenmiş lakin pazar gününe denk gelmesinden ötürü kuruluş belgeleri İçişleri Bakanlığına 6 Haziran’da verilmiştir (Duru, 2002, s. 185).

tarihinde “Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi’ni” kurmuştur (Bozkır, 2018, s. 65; Sipahi ve Dinçer, 2019, s. 18).

Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YEŞİL SOL PARTİ) deklare ettiği programında doğanın kendisini bizzat özne olarak gördüğünü beyan etmiş ve doğa haklarına fazlasıyla vurgu yapmıştır (Sipahi ve Dinçer, 2019, s. 47). Seçime girme hakkını kazanamayan parti, 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi’ni (HDP) destekleme kararı almıştır (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Merkez Yürütme Kurulu, 2015). Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ile yapılan bu ittifak HDP’nin Haziran 2015 Seçim Beyannamesine açıkça yansımış ve HDP ekolojik söylemini artırmıştır (Ergönül ve Sadioğlu, 2020, s. 43–44). Buna karşın HDP için stratejik önemini muhafaza etmek dışında pek bir işlev gösterememiş ve Türkiye ekolojistlerini bir çatı altında bir araya getirememiştir (Özlüer, Turhan ve Erensu, 2016, s. 29–30). Günümüzde siyasi faaliyetlerine devam etmekte olan partinin eş sözcülüklerini Ayşe Erdem ve İbrahim Akın üstlenmektedir (Yeşil Sol Parti, 2021) ve partinin 04.10.2021 tarihi itibarıyla 1.142 üyesi bulunmaktadır (T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 2021).

Türkiye’nin dördüncü yeşil partisi 21 Eylül 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na kuruluş dilekçesini vermiştir. “Evimiz yanıyor! Bu yangını söndüreceğiz!” sloganıyla yola çıkan Yeşiller Partisi, hedeflerini “dünyamızın iyice çıkmaza giren sorunlarına doğayı merkeze alan ve toplumların hiçbir ferdini geride bırakmayan somut ve gerçek çözümler üretmek” olarak tanımlamaktadır (Yeşiller Partisi, 2020). Parti programında ekolojik sisteme geçiş, doğa merkezli yaklaşım, su hakkı, temiz ve sağlıklı gıda, yeşil enerji, yeşil ulaşım, yerinden yönetim, ekonomide yeşil yeni düzen, sosyal adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış, demokrasi, yeni bir toplumsal sözleşme ve göç gibi önemli konular kendine yer bulmuştur (Yeşiller Partisi Programı, 2020). Ancak, siyasi faaliyetlerine devam eden parti, kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı’na vermiş olmasına rağmen, partiye hala alındı belgesi verilmemiş ve parti resmi olarak kurulamamıştır (Yeşil Gazete, 2021).

4. YENİ KURULAN PARTİLERİN PROGRAMLARINDA VE LİDERLERİN SÖYLEMLERİNDE YEŞİL SİYASET

Çalışmanın bu bölümüne kadar, esas konuya temel teşkil etmesi için, yeşil siyasetin hikayesinden, gelişiminden, partileşme sürecinden ve Türkiye özelinde nasıl gelişip, siyaset sahnesine çıktığından ve son olarak da Türkiye’de bugüne kadar kurulmuş yeşil partilerden kısaca bahsedilmiştir. Bu bölümde, Türkiye’de 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra kurulmuş dört siyasi partinin programlarında ve liderlerinin söylemlerinde yeşil siyasetten izler aranacaktır.⁴

4.1. Yeniden Refah Partisi ve Fatih Erbakan

Yeniden Refah Partisi, programında enerji, su, tarım, orman, şehircilik, çevre ve hayvan hakları gibi yeşil siyasette önem arz eden başlıklara yer vermiştir. Yeniden Refah, enerji politikalarında özellikle ve öncelikle başta güneş enerjisi olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarına hayati bir önem göstereceğini belirtmiştir. Buna ek olarak, güneş enerjisi santralleri kurulu gücünün ilk on yıllık planda Türkiye’nin mevcut enerji kurulu gücünün yüzde ellisine ulaşmasını en önemli hedef olarak koymuştur ve bu konuda yapılan AR-GE çalışmalarına destek olunacağını beyan etmiştir. Türkiye’nin kömür potansiyelinin geliştirileceğini ve özellikle linyit potansiyelimizin termik santrallerde çevreye en az zarar

⁴ Partilerin sıralanmasında kuruldukları tarih baz alınmıştır.

vererek kullanımının sağlanacağını dile getirmiştir. Çevre kirliliğine yol açan, tabiatı mahveden, özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki nehir tipi hidroelektrik santrallerinin yapımının durdurulacağı sözünü vermiş, ancak çok özel uygun şartlar oluştuğunda da izin verileceğini not düşmüştür. Dünya çapında potansiyeli giderek artan 'yenilenebilir enerji' (gübre, çöp, sera atıkları vb. atıklardan enerji üretimi) alanında gerekli ilerlemenin sağlanmasını da hedefleri arasında sayan parti, mümkün olan ve potansiyeli bulunan her ortamda "Biyogaz" üretilmesi için gerekli teşvikler verileceğini söylemiştir. Buna karşılık, çevre kirliliği oluşturması sebebiyle ABD ve Avrupa ülkelerinde üretimine izin verilmeyen Kayagazı'nın ülkemizde de üretimine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Son olarak parti, ekolojistlerin şiddetle karşı çıktığı nükleer enerji konusunda tarafını belli etmiş ve nükleer enerji santrallerinin teknolojisi, kurulumu, hammadde temin alanlarında dışa bağımlılıktan kurtulmak için yapılacak çalışmaların ve dahi uranyum, toryum madenlerinin cevher zenginleştirme ve enerji üretimine yönelik nükleer teknoloji geliştirme çalışmalarının da teşvik edileceğini programında yazmıştır (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Su konusunda partinin ana hedefleri "Su Kanunu" çıkartmak ve suyun gelecekte çok daha artacak stratejik önemini düşünerek acilen "Su Bakanlığı" kurmaktır. Parti uygulayacağı bu politikalar sayesinde su sorununu akılcı, objektif teşhis ve tedavi yöntemleriyle çözmeyi planlamaktadır. Türkiye'nin "su fakiri" olmaya aday ülkeler arasında olduğunun altını çizen parti, Fırat ve Dicle havzamızın diğer havzalara oranla çok daha fazla kar ve yağmur aldığını ve bazı dönemler taşma noktasına geldiğini belirterek, bu fazla suyu kurulacak boru sistemleri ile Konya ova bölgesi başta olmak üzere diğer barajlarımıza aktarılacağını beyan etmiş ve bu sisteme "Birleşik Barajlar Sistemi" adını vermiştir. Atık suyun dönüşümü üzerinde ayrıca duran Yeniden Refah, bu suların yeniden değerlendirilmesine özen gösterileceğini ve ucuz tarımsal sulama için kaynak oluşturulacağını dile getirmiştir. Ayrıca atık sulardaki katı malzemelerin "Kompost Tesisleri" kurularak değerlendirilmesinden ve tarımda kullanılacak azot gübre elde edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Son olarak, kurumaya yüz tutan göllerin ve sazlıkların yeniden eski hallerine dönebilmesi için gerekli çevresel önlemler alınacağını söylemiştir (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Ormanların korunması için özel bir önem gösterileceğini ifade eden parti, mevcut ormanları geliştirilerek korunmasının temel politikası olduğunu söylemiştir. Ayrıca Yeniden Refah, ormanların "ekolojik dengenin en önemli unsurlarından biri olduğunun şuuruyla" hareket edileceğini vurgulamış, gittikçe çölleşen Dünya'da ormanların ne denli önem arz ettiğinin çocuklara eğitim yoluyla da ciddi bir şekilde aşılacağını beyan etmiştir ve özellikle genç kuşaklara, ormanı korumanın ormanı sevmekten geçtiği bilinci, görsel, yazılı ve sosyal medya aracılığıyla verileceğinin altını çizmiştir. Çarpık kentleşme yüzünden ormanlık alanların yok edildiğini ve bunun da heyelanlara sebep olduğunu belirten parti, kendi iktidarında buna asla müsaade etmeyeceğini ifade etmiştir. Son olarak, milli parkların korunmasına ayrı bir ehemmiyet vereceklerini söylemişlerdir (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Yeniden Refah Partisi, "Şehircilik ve Çevre Politikamız" başlığı altında son 50 yılda iyice artan köyden kente doğru gerçekleşen toplu göçlerin şehirlerin demografisini değiştirdiğini ve artan nüfus sebebiyle doğa tahribatının ayyuka çıktığını ifade eden Yeniden Refah, ormanlık ve tarım alanlarının yerleşime açılmasının doğaya yönelik ciddi bir tehdit olduğunu söylemiştir. Parti bütün bu etkenleri göz önünde bulundurarak, daha yaşanabilir modern bir şehircilik anlayışının oluşmasına çalışacağını vaat etmiştir. Şehir planlamasını mülkiyet hakkını gözetken, uzun vadeli, geniş ufka sahip, düzenleyici, yol gösterici, tarıma elverişli arazileri ve doğal çevreyi koruyucu, tarihi, geleneksel şehircilik anlayışına ve

toplumsal kültüre uygun bir şekilde gerçekleştirileceğini vurgulamıştır (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Çevre politikalarını sıraladığı bölümde parti, adeta insanoğlunu düşünmeye sevk eden ve kendini sorguya çeken itirafçı bir dil kullanmış ve maddeler halinde şu ifadelere yer vermiştir;

- *“Ağaçları ilaçlamakta, toprağa gübre adı altında suni kimyasallar yükledik ve bu uygulama ile hem toprağı hem de yeraltı sularını kirlettiğimiz farkında olmadık.*
- *Bünyesinde kloro-floro karbon bulunan birçok sprey kullanıp atmosferi kirlettiğimiz ve dünyamız etrafındaki atmosferi incelttiğimiz, ozon delikleri oluşup cilt kanserleri artuncaya kadar farkına varamadık.*
- *Kükürtü bol linyitlerin şehirlerde kullanılmasıyla kükürtdioksit gazıyla, şehirlerimizi nefes alamaz, yaşanamaz hale getirdik.*
- *Kanalizasyonları ve fabrika atık sularını derelere göllere, denizlere boşaltarak bu alanlardaki bitki ve hayvanları yok ettiğimiz farkında olmadık.*
- *Yurtdışından gemilerle getirilip sahillerimize bırakılan, radyoaktif atıklara ve zararlı kimyasallara mâni olamadık.*
- *Yeraltından aşırı derecede su çekip toprağın tuzlanmasına, çölleşmesine sebep olduk.*
- *Yol, inşaat, baraj yaptığımız her alanda çevreyi önemli ölçüde tahrip ettiğimiz farkında olmadık. Yerleşim alanları oluşturmak için şehirlerimizin akciğerleri olan güzelim ormanlarımızı yok ettik. Ağaçlar azalınca heyelanlar arttı, denizlere, göllere toprak taşınması arttı”* (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Bu eleştirel ifadelerden sonra parti çözüm önerilerini sıralamıştır. Yaşadığımız ortamları sürdürülebilir, yaşanabilir ve sağlıklı kılmak için gerekli her türlü tedbiri alınacağı sözünü verip, hava kirliliğinin en düşük seviyeye indirilmesi için gereken her türlü çalışma yapılacağını, orman yangınlarını önlemek için özel önlemler alınacağını ve caydırıcı kanunlar hazırlanacağını, sularımızın kirletilmemesi için gerekli eğitimler verilip uyarılar yapılacağını, sonuç alınmaz ise her türlü cezaların uygulanacağını, çevreyi koruma bilincinin yerleşmesi için ilgili Bakanlık, MEB, çevre kuruluşları, vakıfları ile ortak çalışmalar yürütüleceğini ve yaşadığımız ortamların bizlere torunlarımızın emaneti olduğunun bilinciyle, gerekli görülen kanunlar ve mevzuat değişiklikleri yapılarak çevremiz korunacağını deklare etmiştir (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Hayvan hakları başlığı incelendiğinde partinin bu konuda din ağırlıklı bir yaklaşım sergilediği rahatlıkla görülebilir. Ayrıca Yeniden Refah'ın bir Millî Görüş partisi olması hasebiyle partinin ideolojik anlamda fikir babası olan 54.Hükümet'in başbakanı merhum Necmettin Erbakan (2020, s. 19)'da hayvanlarla ilgili görüşünü açıklarken, hayvanların yaratılış gayesinin insanlara faydalı olmak olduğunu söylemiştir.

Partinin programına göz atıldığında, hayvanlara yapılan haksız muamelelere, işkencelere karşı verilen cezaların yeniden gözden geçirilerek, caydırıcı hale getirileceği ve en etkili şekilde uygulanacağı, av hayvanlarının çiftleşme ve yavrulama dönemlerinde yapılan avcılıklara ciddi para cezaları verilmesi için kanuni düzenlemeler yapılacağı, petshop'larda uygun olmayan şartlarda hayvan satışına izin verilmeyeceği, hayvan barınaklarının sürekli olarak ilgili belediyelerce kontrol altında tutulup hayvan ve insan sağlığını tehdit eden etkenler süratle ortadan kaldırılacağı ve nesli tükenmekte olan hayvanların korunması konusunda ilgili yasalar titizlikle uygulanacağı gibi politikaların olduğunu görmek mümkündür (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Partinin genel başkanı Fatih Erbakan ise, küresel güçlerin özellikle geniş getiren hayvanları küresel ısınmanın nedeni olarak göstererek itlaf edilmesi fikrini sert bir biçimde eleştirmiştir (Erbakan, 2021b). Buna ilaveten, sosyal medya platformundan yaptığı bir açıklamada ise mahlukata şefkatin İslam inancının bir gereği olduğunu vurgulayarak, hükümetin 1 Temmuz tarihine kadar meclise getirerek yasalaşması öngörülen “Hayvanları Koruma Kanunu’nun” hayırlı bir adım olduğunu beyan ederek desteklemiştir (Erbakan, 2021a). Yeşil politika başlıklarını programında bu denli detaylı olarak yer veren bir partinin, genel başkanı olan Fatih Erbakan’ın Paris İklim Antlaşması’na da karşı olması bir çelişki arz etmektedir (Şensoy Boztepe, 2021). Ayrıca Fatih Erbakan’ın sosyal medya hesaplarında çevre sorunlarına yönelik çok az paylaşım yaptığı görülmektedir.

4.2. Gelecek Partisi ve Ahmet Davutoğlu

Gelecek Partisi’nin programına bakıldığında Çevre ve Şehircilik ana başlığı altında vaatlerini üç alt başlıkla açıkladığı görülmektedir; “Doğal Çevre: Tüm Varlıkların Hayat Alanı, İklim ve Çevre: Ekolojik Sorumluluk, Şehircilik: Umranın Çağdaş Yorumu.”

“Doğal Çevre: Tüm Varlıkların Hayat Alanı” bölümünde Gelecek Partisi, “çevresel adalet” düşüncesine vurgu yaparak bu kavramın partinin sahip olduğu -sosyal ve ekonomik faydaların adil, tarafsız ve hakkaniyetli bir şekilde dağılmasını ve yeniden bölüşümünü hedefleyen- sosyal adalet vizyonunun önemli bir unsuru olduğunu ifade etmiştir. Parti bu prensibini şöyle açıklamıştır;

“Çevresel nimetlerin ve külfetlerin adil olmayan bir şekilde toplumun hiçbir kesiminin lehine veya aleyhine yapısal bir durum oluşturmaması temel önceliklerimizdendir” (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 39).

Ayrıca partiye göre, çevre kirliliğine ve doğanın tahribine yol açan nedenler ortadan kaldırılmalı fakat bu “hukuk devleti ve tüm canlıların doğal hakları” temelinde anlaşılıp uygulanmalıdır. Çevre sorunlarının yaşanabilir doğal ortamı tehdit etmesinin yanı sıra, sosyal adaleti de açık bir şekilde zedelediğine ve tehlikeye attığına inandığını beyan eden parti, ekonomik ve sosyal kalkınma ve sosyal adalet hedefleri ile doğal çeşitliliğin korunması ve yaşanabilir bir çevre hedefi arasında uyumsuzluğa müsaade etmeyeceğinin de altını çizmektedir. Son olarak yaşam kalitesinin artmasının ve gelecek nesiller için kaynakları korumanın yolunun “çevresel adaletin” sağlanmasından geçtiğini vurgulamıştır (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 39).

Parti programında yer alan ikinci alt başlık “İklim ve Çevre: Ekolojik Sorumluluk.” Bu bölümde Gelecek Partisi, dünyanın ve Türkiye’nin tarihte hiç olmadığı kadar çevresel tehdit ve doğal çeşitliliğin yok olması baskısı altında olduğunu söylemekle beraber hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik ve endüstriyel faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıklarının baskıyı giderek artırmakta olduğunu da belirtmiştir. Aynı zamanda, BM tarafından hazırlanan raporlara da değinen parti, Türkiye’nin iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden ve tehditlerinden büyük ölçüde olumsuz olarak etkilenecek ülkeler arasında olduğunu ifade ederken, bu etkiler arasında aşırı sıcaklık artışı, kuraklık, su kaynaklarının azalması, aşırı ve mevsim dışı yağışlar, orman yangınları ile olumsuz getirisi olan heyelanlar, denizlerin yükselmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi yaşamsal meselelerin yer aldığını vurgulamıştır. Buna ilaveten ormanlar ile nadir ve kıymetli tarım arazilerin turizm, büyük alt yapı projeleri ve konut alanlarına açılarak yok edilmekte olduğunu belirtmiş ve iktidarı bu konuda eleştirmiştir.

Gelecek Partisi, çevreyi koruma uygulamalarında çok ciddi sorunlar, ihmaller, yetersiz takip ve iyileştirmelerde aksaklıkların hala yürürlükte olduğundan şikâyet etmektedir. Parti

programında toprak, su ve havanın; tarımda kimyasallaşma, endüstriyel faaliyetler, kentlerin büyümesi ve alt yapı sistemlerinin yeterli olmaması nedeniyle her geçen gün kirlendiği, buna karşılık biyolojik çeşitliliği ve çevresel kaliteyi tehdit eden kirliliğe karşı getirilen kurallar ve cezaların, bu faaliyetlerden elde edilen kârlara göre çok cüzi kaldığı için önleyici olamadığı ayrıca denetim, izleme ve gözlem mekanizmalarının yetersizliği ve bunun büyük bir sorun olduğu yazmaktadır. Mamafih, programda “İklim değişikliği politikaları çevre politikalarının bir alt başlığı değil, bütüncül bir yaklaşımla çözülmesi gereken bir sorundur” ifadesini kullanan parti, çevre ve iklim meselesi bir bakanlık ya da sektör faaliyetine indirgenmeden doğa dostu bir büyüme stratejisi uygulanacağını, kapsamlı ve bütüncül bir planlama ve koordinasyon sağlanacağını vaat etmiştir. Son olarak Gelecek Partisi, çevreyi ve doğal kaynakları koruma ve geliştirme odaklı, “çevresel korumayı tüm politikaların merkezine alan”, çevre bilincini önceleyen, sahip olduğumuz ekolojik ve biyolojik çeşitliliği koruyup geliştirmeyi hedefleyen bir anlayış ve yaklaşımı benimseyeceği sözünü vermiştir (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 40–41).

Gelecek Partisi, şehirlerin ekolojik yapının ve dinamik teknolojik gelişmelerin dengeli şekilde bir arada olduğu bir yapıya sahip olmasını istediğini ifade etmiş, şehir planlama politikalarının en temelde “kentsel ve çevresel adalet” anlayışını benimseyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca şehircilik politikalarının oluşturulmasında temel ilkelere birinin ekolojik yaklaşım olacağı sözünü vermiştir. Bunlara ilaveten, şehir planlamasında yeşil ekonominin ana bileşenleri olan yenilenebilir enerji ve iklim değişikliğini içeren bir planlama anlayışı uygulanacağını, yağmur suyu hasadının yapılmasını sağlayacak sistemlerin kullanımının yaygınlaştırılacağını, su rejimi güçlü şehirler planlanacağını söylerken, mahalle düzeyinde yağmur suyu hasadı/kullanımı, mahalle ormanı, güneş/jeotermal/biyokütle enerji üretim sistemlerini içerecek planlamaların geliştirileceğini seçmenlere vaat etmiştir. Son olarak, enerji tasarrufundan sağlığa, çevrenin korunmasından iklim değişikliği ile mücadeleye, yerel ekonomik dinamiklerin harekete geçirilmesinden özgün üretime kadar birçok alanda somut çıktısı olan akıllı kentlerin bilge bir yaklaşımla ele alınması ve uygulamaya geçirilmesi gerektiğini beyan etmiştir (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 41–43).

Programında enerji politikalarına da yer veren Gelecek Partisi, “yeşil ve yenilenebilir enerji” türlerinin mevcut enerji kurallarını etkileyecek güçlü bir oyun değiştirici konumuna geldiğini beyan etmiştir. Buna ek olarak, düşük karbonlu ekonomiye geçmek için geleneksel mevcut enerji sistemlerini değiştirip geliştirmek zor ve maliyetli bir görünüm arz ettiğini ifade eden parti, bilimsel araştırmalar “bu maliyetlere katlanılmaması halinde, gelecekte doğal ekosistemin dengesinin korunabilmesine yönelik olarak daha fazla maliyetler ödeneceğini göstermektedir” diyerek ekolojik dengeyi korumak adına her türlü maliyetin göze alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu söylemler ışığında Gelecek Partisi enerji arz güvenliği konusundaki ana hedefini şu ifadelerle açıklamıştır;

“Enerji sektörünün dinamiklerinin bilincinde ve farkında olarak, iklim değişikliği ile mücadelenin küresel dayanışma ve farklılaştırılmış sorumluluklar ile çözülebileceğini değerlendirerek kaliteli, kesintisiz, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek bir enerji arz güvenliğini temin etmek Partimizin ana hedeflerindedir” (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 111).

Açıklamaların sonunda enerji konusundaki görüş ve vaatlerini dile getiren Gelecek Partisi, tüm sektörlerde tasarruf, düşük karbonlu büyüme stratejileri ve sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla uyumlu, karbon emisyonların azaltılmasına yönelik başta güneş ve rüzgâr enerji teknolojilerinin yaygınlaştırılması olmak üzere jeotermal, biokütle atıkları gibi enerji kaynaklarının verimli ve efektif şekilde kullanılması ve yaygınlaştırılması, uluslararası

ve Asya, Avrupa, Afrika kıtaları arası enerji petrol, doğalgaz, elektrik enterkoneksiyon projelerinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinde aktif rol alınması olarak vaatlerini sıralamıştır (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 109–111).

Gelecek Partisi Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'nun yazılı/görsel ve sosyal medyada yer alan ekolojik söylemlerine bakıldığında Türkiye'nin karşılaştığı çevresel felaketlere karşı duyarlı olduğu görülmektedir. Örneğin, Çevre Gününü kutladığı bir paylaşımda Marmara Denizinde yaşanan müsilaj sorununa da değinen Davutoğlu, doğayı koruyalım mesajı vermiştir (Davutoğlu, 2021c). Yine müsilaj sorununa değindiği bir paylaşım esnasında Kanal İstanbul projesi konusunda fikrini beyan eden Davutoğlu, hükümete ağır eleştirilerle yüklenmiştir (Davutoğlu, 2021b). Muğla İkizköy'de ağaçların kesilmesine tepki gösteren Gelecek Partisi lideri (Davutoğlu, 2021d), Rize İkizdere'de yöre halkının taş ocağı projesine direnmesi üzerine vuku bulan olayların incelenmesi için bölgeye gönderilen parti inceleme komisyonuna izin çıkmamasına sert tepki göstermiştir (Davutoğlu, 2021a). Bunlara ilaveten, TBMM'nin Paris İklim Anlaşmasını onaylamasının hayırlı bir karar olduğunu söyleyen Ahmet Davutoğlu (Davutoğlu, 2021e), Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Glasgow İklim Zirvesine katılmamasını eleştirmiştir (Davutoğlu, 2021f). Son olarak, Bartın'da yaşanan sel felaketinden sonra bölgeyi ziyaret eden Davutoğlu, iklim değişikliği sorununa karşı milli bir strateji gerektiğini ifade etmiştir (Cingirt, 2021).

4.3. Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA) ve Ali Babacan

Deva Partisi öncelikle enerji politikaları üzerinde durmuştur. Fosil yakıtların hızlı tüketilmesinden bahsetmiş ve ortaya çıkan sera gazının iklim değişikliğine sebep olduğunu söylemiştir. Buna karşın başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca kömür kullanımını azaltmak için elektrik üretim tesislerinin hızla rehabilite etmeyi vaat etmiştir (Deva Partisi Programı, 2020, s. 61–62).

Diğer partilerle benzer şekilde artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme gibi kavramların üzerinde duran parti, bu gelişmelerin çevreye verdiği zarardan söz etmiş, iklim değişikliğinin en acil sorunlardan biri olduğunu beyan etmiş ve IPCC raporuna göre Türkiye'nin iklim değişikliğinden etkilenecek ülkeler arasında yer aldığını söylemiştir. Doğal kaynakların ekolojiye zarar vermeyecek şekilde kullanılmasını temel hedef koyan parti, “fosil yakıtlara dayalı kahverengi ekonomiden yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yeşil bir ekonomiye geçişi” öngören bir çevre politikası hedeflediğini belirtmiştir. Okul öncesi dönemden başlamak suretiyle gelecek nesillerde çevre bilinci oluşturacağını deklare eden Deva Partisi, başta enerji olmak üzere, sanayi, tarım, ulaştırma gibi diğer politika alanlarını çevre ile daha uyumlu hale getireceğine söz vermiştir. Sanayide yenilenebilir ve temiz enerjiye önem veren parti, imar planları yaparken de hava kirliliğini azaltan tedbirler alacağını söylemiştir. İlaveten denizlerimizi kirleten nedenleri sıralamış ve ardından Türkiye'nin taraf olduğu Barselona ve Bükreş sözleşmelerinden doğan yükümlülöklere dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda denizlerin kirlenmesine engel olacağını ifade etmiştir.

Tarımda ise az su tüketimine teşvik edileceğini belirten parti, ortak su arıtma tesisleri yaparak tarımda bu suları kullanmayı vaat etmiştir. Hayvan hakları konusuna da değinen Deva Partisi, bu konunun toplumsal olduğuna dikkat çekmiş ve hayatın her alanında hayvanlara kötü muameleye asla izin verilmeyeceğini beyan etmiştir. Ayrıca orman alanlarını genişleterek bu bölgelerin ranta kurban edilmeyeceğinin altını çizmiş ve çölleşme ile ilgili “ulusal eylem planı” hazırlanacağını söylemiştir.

İklim değişikliği ve küresel ısınma konularında Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşme ve anlaşmalara vurgu yapan Deva Partisi, ülke olarak daha aktif rol alınacağını belirtmiştir. Son olarak, çevreyi kirleten kurum, kuruluş ve şahıslara en ağır cezaların verileceğini söyleyen parti, çevreye ilişkin politikalar, planlar ve projeler belirlenirken; kamu kurumları, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütlerini sürece dâhil ederek, farkındalık kampanyalarıyla halkın bilinçlendirileceğini vurgulamıştır (Deva Partisi Programı, 2020, s. 110–113).

Kentleşme politikalarında ekoloji, ağaçlandırma, akıllı çöp konteynerleri, endemik bitki parkları gibi vaatler veren parti, ekolojik dengeye ve doğal ekosisteme karşı tahribatın önüne geçileceğini bildirmiştir. Binalarda çevreye duyarlı malzemelerin kullanılmasının teşvik edileceğini vurgularken kaliteli su yönetim anlayışı ile su kaynaklarının korunacağını söylemiştir. Nihai olarak, çevre dostu elektrikli araçların kullanımını desteklemek amacıyla araç şarj istasyonlarının ülke genelinde yaygınlaştırmayı vaat eden Deva Partisi, yeşil yeni yaşam alanları yaratarak kentli vatandaşların yaşam kalitelerini iyileştireceğini belirtmiştir (Deva Partisi Programı, 2020, s. 113–117).

Deva Partisi Genel Başkanı Ali Babacan sosyal medyada etkin siyasetçilerden birisidir. Hal böyle olunca çevre konularında da paylaşımlarda bulunan Babacan, Türkiye'nin yaşadığı iklim değişikliği ve müsilaj problemine dair çözümlerini bir videoda sıralamış (Babacan, 2021a) ve çevremizin rant uğruna yok edildiğini söyleyerek çevre gününü kutlayan bir mesaj yayımlamıştır (Babacan, 2021b). İlaveten 17 Haziran Dünya Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Günü vesilesiyle çağrıda bulunan Babacan, sulama yatırımlarına dikkat çekerek çölleşme ve kuraklığa izin verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Babacan, 2021c). Türkiye'nin yaşadığı doğal afetlere değinen Deva Partisi lideri, su sorununun kapıda beklediğini söyleyerek derhal sürdürülebilir bir iklim politikası uygulayacaklarını beyan etmiştir (Babacan, 2021d). Bir paylaşımında orman yangınları dolayısıyla üzüntüsünü belirtirken (Babacan, 2021e) bir diğer paylaşımında partisinin 56 maddelik tarım eylem planını açıklamış ve “DEVA Partisi'nin tarım politikasında insana, toprağa ve çevreye saygı var” demiştir (Babacan, 2021f). Ali Babacan Paris İklim Anlaşmasının TBMM tarafından onaylanmasını memnuniyet verici olarak ifade etmiştir (Babacan, 2021g). Son olarak, çevre meselesinde “nesiller arası adalet” kavramının önemini vurgulamış ve “yaşanabilir bir vatanı çocuklarımıza, torunlarımıza bırakmak en önemli işimiz” ifadesini kullanmıştır (Deva Partisi Isparta, 2021).

4.4. Memleket Partisi ve Muharrem İnce

Memleket Partisi, tarım politikaları başlığı altında sulama sistemlerine değinirken, damla sulama yönteminin kullanımını teşvik ederek su kullanımını azaltmayı vaat etmiştir. Ayrıca tarımsal üretimde güneş enerjisi, biyogaz gibi yenilenebilir enerjinin kullanımını teşvik edeceğini, biyogaz tesislerinin kurulması ve işletilmesinde yatırım desteği sağlayacaklarını belirtmiştir. Bunlara ek olarak, “İklim Değişikliği ve Kuraklık Eylem Planı”nı vakit kaybetmeden uygulamaya koyacağını ve başta kuraklığa dayanıklı tohum geliştirilmesi olmak üzere bu alandaki yenilikçi araştırmaları destekleyeceklerini beyan etmiştir. Tarım ve tarıma dayalı sanayide, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ve yaygınlaştırılmasını sağlayacağını ifade etmekle birlikte mevcut Biyogüvenlik Yasası ve Kurulu'nu çağın gerekleri, bilim ve teknolojideki gelişmeler ve ülke menfaatleri doğrultusunda yeniden düzenleyeceğini söylemiştir (Memleket Partisi Programı, 2021, s. 76–85).

Küresel iklim değişikliği nedeniyle beliren kuraklık tehdidine karşı yeşil alanları korumayı ve genişletmeyi, ekolojik sistemleri bozacak uygulamalardan kaçınmayı mavi-yeşil politikalarının gerekleri arasında sayan parti, orman sahalarının daralmasına izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Sürdürülebilir orman yönetimiyle ormanların ekonomiye katkısını artırıp, “Ulusal Orman Envanteri” çalışması yapacağını söyleyen Memleket Partisi, ağaçlandırma ve ağaç bakımı çalışmalarına önem vereceğini bildirmiştir. Gelecek kuşaklara doğa sevgisini aşılayacağını söylerken toplumda çevre bilinci oluşturmak amacıyla yazılı/görsel ve sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılacağını ifade etmiştir (Memleket Partisi Programı, 2021, s. 91–93).

Tüm ülkelerin, iklim değişikliği ve bununla birlikte gelişen küresel ısınma tehdidine çözüm üretme çabasında olduğunu dile getiren parti, Türkiye’de ise hızlı ve dengesiz nüfus artışı, göç hareketleri, plansız sanayileşme, plansız kentleşme, doğal kaynaklar ve çevreye ilişkin yanlış ve rant amaçlı uygulamaların, ekolojik dengeyi tehdit eder noktaya geldiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede yanlış uygulamalara bir an önce dur denilmesi ve küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yol açtığı sorunlara hazırlıklı olunması konularının çevre politikalarının merkezinde yer aldığını beyan etmiştir. Türkiye’nin bu alanlarda yapılacak uluslararası çalışmalara öncülük yapması gerektiğini söylemiş ve Mavi Yeşil-Temiz ekonomi ve çevre dostu teknoloji üretimine geçişi destekleyeceğinin altını çizmiştir. Su kaynaklarımızın, nehirlerimizin ve denizlerimizin kirlenmemesi için her türlü önlemi alacağına söz veren parti, çevre politikalarında AB’nin temel ilkeleri olan, “Kirlenen öder”, “Bütünleyicilik”, “Yüksek seviyede koruma”, “Kaynakta önleme”, “Önleyicilik” ve “İhtiyat”ı benimseyeceğini belirtmiştir. Artık bir güvenlik sorunu olan su konusunda devletçi ve milli su politikası oluşturacağını ve yasalarla güvence altına alacağını dile getirmiş ve bu doğrultuda Yeniden Refah’a benzer şekilde “Su Kanunu” hazırlamaktan söz etmiştir. Ayrıca akıllı su teknolojilerinden faydalanılacağını, kullanılan suyu yeniden kazanılacağını, “deniz suyundan tuz arındırma işleminden” yararlanılacağını ifade etmiştir. Atık politikalarına da programında yer veren Memleket Partisi, plastik kirliliği ile mücadele, yeni bir “Küresel Plastik Sözleşmesi” oluşumu, sahil ve denizlerdeki atıkları toplama amacıyla “Sıfır Atık Mavi Deniz Projesi”, katı atıklardan ve çöpten yenilenebilir enerji sağlamak için gerekli depolama, bertaraf ve üretim tesisleri vaat etmiştir. Hayvan haklarına da değinen parti, çağdaş ekoloji felsefesinde her canlının yaşam hakkının olduğunu vurgulayarak, hayvanların yaşam haklarını “Anayasal güvence” altına alacağını söylemiştir. Bu konudaki çalışmalarını uluslararası bildirgeler ışığında yapacağını söylemiş ve hayvanlara yönelik gerçekleşen öldürme, zalimce davranış, işkence, cinsel şiddet, hayvan dövüştürme, bir hayvan neslini yok etme fiillerine yönelik cezai yaptırımlar düzenleyeceğini dile getirmiştir. Son olarak kentleşme politikalarını da sıralayan parti; çevreci, ekolojik yaklaşımları benimseyen yerel yönetimler ve akıllı belediyeçilik uygulamaları ile donatılmış teknolojik ve çağdaş kentler, çevresel değerlerini zedeleyen, rant amacı güden her türlü imar planı değişikliği ve emsal artışı uygulamasına son vermek ve “Ulusal Akıllı Kentler Programı” gibi vaatler vermiştir (Memleket Partisi Programı, 2021, s. 94–107).

Memleket Partisi Genel Başkanı Muharrem İnce yapmış olduğu bazı açıklamalar ile kendisinin ve partisinin ekolojik konulara bakışı hakkında fikir vermektedir. 2019 senesinde Kaz Dağlarında ağaçların kesilmesini eleştirmiş (İnce, 2019b), 2020 yılında ise Giresun’da yaşanan sel felaketi sonrası açıklamasında, bu doğal afetin doğaya kafa tutmanın ve dere yataklarını imara açmanın bir sonucu olduğunu (İnce, 2020) ve doğru çevre politikaları ile bu afetlerin önlenebileceğini söylemiştir (İnce, 2021b). Ayrıca mevcut iktidarın çevre ve ormanları talan ettiğini ifade etmiştir (İnce, 2019a). Dünya Çevre Günü vesilesiyle yayımladığı bir paylaşımında Türkiye’nin yaşadığı bazı ekolojik sorunlara değinmiş (İnce,

2021a) ve buna ilaveten hayvanları koruma gününde de paylaşımda bulunarak (İnce, 2021d) böyle özel günlere önem verdiğini göstermiştir. Türkiye’de 2021’in yaz aylarına damgasını vuran orman yangınlarına yönelik yaptığı açıklamada devletin yangın söndürme uçağının olmamasından şikâyet eden Muharrem İnce, hükümeti sert bir dille eleştirmiştir (İnce, 2021c). Son olarak katıldığı bir televizyon programında gençlere seslenen Memleket Partisi lideri, “Gençler, yurtdışı hayallerinizden vazgeçin, hiçbir yere gitmek yok. Bu memleketin denizlerini, ovalarını birlikte koruyacağız, sokaklarını birlikte temizleyeceğiz ve biz mavi-yeşil politikalar uygulayacağız” ifadelerini kullanmış (Memleket Partisi, 2021) ve parti olarak bu konudaki kararlılıklarını dile getirmiştir.

5. SONUÇ

İnsan-doğa ilişkisi temelinde felsefi bir tartışma olarak başlayan ekoloji kavramı, hiç şüphesiz günümüzde ortaya çıktığı 1970’li yıllarda olduğundan daha popüler hale gelmiştir. Bunun en büyük nedenleri günümüz dünyasında her geçen gün etkisini daha fazla hissettiğimiz küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. İnsanoğlunun tarih boyunca doğa üzerinde yapmış olduğu tahribat, Sanayi Devrimi’nden günümüze kadar korkunç boyutlara ulaşmış dünyanın dengesini bozmaya başlayınca, başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere bazı uluslararası örgütler bu konunun üzerinde durmakta ve ülkelere tedbir alınması konusunda uyarılarda bulunmaktadırlar.

Uluslararası raporlara göre, önümüzdeki yıllarda ekolojik sorunların en fazla etkileyeceği ülkelerden biri de Türkiye’dir. Hal böyle olunca son yıllarda ekoloji konusu Türkiye’de gündemden düşmemekte, devlet yazılı/görsel/sosyal medyalar ve sanatçılar aracılığıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Bunlara ilaveten, siyasi partiler programlarında ve söylemlerinde ekolojik sorunlara yer vererek çözüm önerileri sunmaktadırlar. Türk siyasi tarihi boyunca hiçbir yeşil partinin başarılı olamamasında, hemen hemen diğer tüm partilerin programlarında yeşil politikalara yer vermesinin etkisi olabilir.

Bu çalışmada incelemiş olduğumuz, Türk siyasetinin yeni partilerinden Yeniden Refah, Gelecek, Deva ve Memleket partileri de ekolojik/çevresel politikalara ayrı bir başlık ayırarak konuya ehemmiyet verdiklerini açıkça göstermişler ve birçok çözüm önerisinde bulunmuşlardır. Dört partinin de üzerinde hem fikir oldukları konu küresel ısınma ve iklim değişikliğinin artık göz ardı edilecek bir tarafının kalmadığıdır. Türkiye’nin gelecekte su kıtlığı yaşayacak ülkelerden biri olabileceğini söylemişler ve farklı çözümler sunmuşlardır. Orman ve ağaçlandırma politikalarında da benzerlik gösteren partiler, ormanlık alanların sayısını artıracaklarını ifade etmişler ve bu bölgelerin ranta kurban edildiğini söyleyerek iktidara eleştirilerde bulunmuşlardır. Lakin eğer bu partilerden herhangi birinin gelecekte Türkiye’de iktidar olması durumunda bu politikaları ne kadar uygulayacakları da merak konusudur.

Yeniden Refah ve Memleket partileri biyogaz kullanımının artırılması ve Su Kanunu çıkartılması vaadinde bulunmuşlardır. Deva ve Gelecek partileri ise diğer partilerle kıyaslandığında ekoloji ve çevre konusundaki uluslararası anlaşmalara daha fazla önem vermektedirler. Ayrıca Deva Partisi, ekolojik düşünceye sahip nesiller yetiştirme amacıyla eğitim programına doğa ve çevre konularını da eklemeyi vaat etmiştir. Gelecek Partisi ise adalet kavramına vurgu yapmış ve doğayı hukuksal olarak da koruma altına almak gerektiğinin altını çizmiştir. Memleket Partisi ise “Mavi-Yeşil temiz ekonomi” vurgusuyla ön plana çıkmaktadır. Parti liderleri arasında ise ekolojik konular hakkında en az söylemde bulunan ise Fatih Erbakan’dır. Ayrıca Erbakan, bu konudaki uluslararası anlaşmalara karşı bir tutum sergilemekte ve uluslararası örgütlerin ekolojik politika önerilerini sert bir dille

eleştirmektedir. Diğer partilerin ise bu konuda Erbakan'ın aksine olumlu bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür. Ekolojik ve çevresel konularda en çok söylemde bulunan ve paylaşım yapan lider ise Ali Babacan'dır. Fakat Ahmet Davutoğlu ve Muharrem İnce'de bu konuda hatırı sayılır bir şekilde söylem geliştirmişlerdir.

Özetle, dört parti ve partilerin genel başkanları çevre sorunları hakkında beyanlarda bulunmuşlar ve kendi önerilerini sunmuşlardır. Yine de bu önerilerin ekolojik anlayışla birebir örtüştüğünü söylemek de iddialı bir ifade olur. Bu sebeple Türkiye siyasetinin tam anlamıyla yeşil politikaları temel alan bir partiye ihtiyacı olduğu da bir gerçektir. Ancak böyle bir parti olmasa dahi, gelecekte ekolojik sorunlarla yüz yüze kalabileceği raporlarla sabit olan Türkiye'nin kaybedecek zamanı yoktur. Bu sebeple iktidar muhalefet demeden bir araya gelinmeli ve yapıcı/çözüm odaklı ortak politikalar geliştirerek çözümler aranmalıdır.

KAYNAKÇA

Arısoy, C. (2016). Ekolojik Siyaset: Almanya Yeşiller Partisi. *Europolitika*, (1), 88–91. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/700812> adresinden erişildi.

Aristoteles. (1975). *Politika*. (M. TUNCAY, çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydınlı, H. İ. ve Çiftçi, S. (2012). İnsan-Çevre İlişkisi ve Türkiye'de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı. *Ekev Akademi Dergisi*, (51), 15–30. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423877875.pdf> adresinden erişildi.

Babacan, A. (2021a, 1 Haziran). Gündeme ilişkin açıklamalarda bulunuyorum [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/i/broadcasts/1yoKMAaYpqqKQ>

Babacan, A. (2021b, 5 Haziran). Rant uğruna sahip olduğumuz doğal güzelliklerin katledilmediği yarınlar temenni ediyorum. Doğaya, çevreye saygılı ve işinin ehli DEVA kadroları ile tüm güzelliklerimizi koruyarak yeni nesillere aktaracağız. #DünyaÇevreGünü [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1401069927654625281>

Babacan, A. (2021c, 17 Haziran). 17 Haziran Dünya Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Günü vesilesiyle tekrar çağrıda bulunuyorum; ülkemizdeki sulama yatırımları acilen tamamlanmalı. Ülkemiz kuraklık ile fakirleşmeye mahkûm değil [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1405460425177800707>

Babacan, A. (2021d, 12 Ağustos). Yangın ve sel gibi afetler bizi yasa boğdu. Su sorunu kapıda bekliyor. Ülkemizi yönetenler ise bunları dert etmiyor. Zamanında BM 2030 hedeflerinin ön hazırlığını yapan 20 kişilik bir heyetin üyesi olarak söylüyorum: Derhal sürdürülebilir bir iklim politikası uygulayacağız [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1425898099759894532>

Babacan, A. (2021e, 23 Ağustos). Maalesef ülkemizin doğal kaynakları yine küle dönüyor. Antalya, Marmaris, Bodrum, Şemdinli ve Adalardan sonra şimdi de Kazdağları Güre Pınarbaşı mevkiinde ormanlarımız yanıyor. Yangının en kısa sürede söndürülmesini temenni ediyorum. #KazDağlarıYanıyor [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1429756905027682304>

Babacan, A. (2021f, 28 Eylül). Türkiye'de ilk kez bir parti, seçimlerden çok önce, iktidarının ilk 90 ve 360 gününde neler yapacağını detayları ile açıklıyor. DEVA Partisi'nin tarım politikasında insana, toprağa ve çevreye saygıyı var. #TarımınDEVAsı [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1442883581177630730>

- Babacan, A. (2021g, 7 Ekim). Paris Anlaşması'nın onaylanması iklim krizi ile mücadelede memnuniyet verici bir adım. TBMM'de oylarıyla destek veren herkesi tebrik ediyorum. Ancak önemli olan Paris Anlaşması'nı uygulamak ve iklim kriziyle etkin mücadele için gerekenleri yapmaktır. Sürecin takipçisi olacağız [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1445992287352274944>
- Baykan, B. G. (2013). Eğitim, Sivil Toplum ve Siyaset Üçgeninde Gençlik ve Çevre. *Alternatif Politika*, 5(2), 174-195.
- Bozkır, Ö. (2018). Çevreci Anlayışın Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 56-69. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/495506> adresinden erişildi.
- Cingirt, N. (2021, 16 Ağustos). Davutoğlu: İklim değişikliğine karşı milli strateji gerek. *marmarayerelhaber.com*. 10 Kasım 2021 tarihinde <https://www.marmarayerelhaber.com/gelecek-partisi-gundem-haberleri/11412-davutoglu-iklim-degisikligine-karsi-milli-strateji-gerek> adresinden erişildi.
- Dann, C. R. (1999). *From Earth's Last Islands: The Global Origins of Green Politics*. (Doctoral dissertation, Lincoln University).
- Davutoğlu, A. (2021a, 7 Mayıs). Rize İkizdere'de doğa ve çevre katliamı yapmaya izin var! Yaşananları yerinde görüp inceleme yapmak isteyen parti yöneticilerimize izin yok! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1390745243205595137
- Davutoğlu, A. (2021b, 1 Haziran). Marmara Denizi alarm veriyor, #müsilaj denilen deniz salyası her yere yayılıyor, canlılar ölüyor! Ne tedbiri aldınız, ne yapıyorsunuz? Marmara Denizi'ni kurtarmak yerine inat uğruna siz hala Kanal İstanbul sayıklıyorsunuz? Bu nasıl bir akıl, bu nasıl bir vicdandır? [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1399666624270110721
- Davutoğlu, A. (2021c, 5 Haziran). Doğaya, bize emanet olduğunu unutmuyarak büyük bir sorumlulukla sahip çıkmalıyız. Bugün Marmara Denizi'nde yaşanan deniz salyası sorunu hepimize çok büyük bir uyarı. #DünyaÇevreGünü'nü kutlarken, Gelecek için çok geç olmadan harekete geçelim. Doğayı koruyalım! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1401191168042586115
- Davutoğlu, A. (2021d, 19 Temmuz). Yeter artık! Yeter! Nedir bu doğaya düşmanlığımız? İkizköy'de köylüler feryat ediyor "Nefes alamıyoruz" diye Akbelen Ormanı'nda ağaçları rant uğruna kesiyorsunuz! Sandık Gelecek, Siz Gideceksiniz! Ve doğa nefes alacak, insanlar nefes alacak! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1417180151444656129
- Davutoğlu, A. (2021e, 7 Ekim). TBMM'nin Paris Anlaşması'nı onaylaması iklim değişikliğiyle mücadelede çok önemli bir adımdır. Karbon salınımını azaltarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeli; doğal kaynaklarımızı koruyarak, iklim kriziyle kararlılıkla mücadele etmeliyiz. Gelecek için el ele verelim [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1446087309087105024
- Davutoğlu, A. (2021f, 2 Kasım). Sn. Erdoğan, Roma'da Biden ile görüşükten sonra Glasgow'daki İklim Zirvesi'ne katılmamaya karar verdi. İklim Zirvesi'ne katılımın tek amacı Biden ile görüşmekmiş! Bu görüşme, insanlığın geleceğini etkileyecek

- toplantıdan daha mı önemli? Bu zihniyetten çevrecilik beklenir mi? [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1455492436113903616
- Deutsche Welle. (2016). Austria's Green-backed Van der Bellen wins presidential election. 24 Ekim 2021 tarihinde <https://www.dw.com/en/austrias-green-backed-van-der-bellen-wins-presidential-election/a-36635159> adresinden erişildi.
- Deutsche Welle Türkçe. (2021, 27 Eylül). Almanya seçimlerinde geçici resmi sonuçlar açıklandı. 24 Ekim 2021 tarihinde <https://p.dw.com/p/40uIN> adresinden erişildi.
- Deva Partisi Isparta. (2021, 15 Haziran). “Büyüme ve çevre meselelerinde nesiller arası adalet çok önemli. Çünkü yaşanabilir bir vatani çocuklarımıza, torunlarımıza bırakmak en önemli işimiz.”. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/Ispartadeva32/status/1404690719131025408>
- Deva Partisi Programı. (2020). Erişim adresi: <https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-programi>
- Duru, B. (2002). Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi. *Mülkiye Dergisi*, 26(236), 179–199. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/461> adresinden erişildi.
- Duru, B. (2013). Türkiye’de Yeşiller Hareketinin “Sürdürülebilirliği.” *Perspectives*, (3). 4-7.
- Erbakan, F. (2021a, 9 Haziran). Hayvanları Koruma Kanunu’nun Meclis’e getirilip, 1 Temmuz’a kadar yasalaşmasının planlanması çok hayırlı bir adımdır. Mahlukata şefkat inancımızın gereğidir [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/ErbakanFatih/status/1402694083445936133?s=20>
- Erbakan, F. (2021b, 22 Ekim). Sizler gerçekleri insanlıktan saklamaya devam ettikçe bizler hakkı haykırmaya devam edeceğiz! [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/ErbakanFatih/status/1451633707492777984?s=20>
- Erbakan, N. (2020). *Adil Ekonomik Düzen*. (Ü. Türk, Ed.). Ankara: MG V Yayınları.
- Ergönül, E. ve Sadioğlu, U. (2020). Siyasi Partilerin Gözünden Çevre Politikaları: Öncelikler, Öneriler ve Çözümler. *Sanayileşme ve Göç Kısacasında Kent ve Çevre Yönetimi Üzerine Yazılar II*, 28–51.
- European Parliament Election Results. (2019). 24 Ekim 2021 tarihinde <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/tools/comparative-tool/> adresinden erişildi.
- Gelecek Partisi Programı. (2019). Erişim adresi: <https://gelecekpartisi.org.tr/partimiz/program>
- İnce, M. (2019a, 11 Ocak). 16 yıllık kontrolsüz betonlaşmanın, göğü delen gökdelenlerin, çevre ve orman talanının özeti ve özeleştirisi... Sadece Okluk Koyundaki yazlık yavru saraya baktığımızda ormanı betona çevirme gayreti içinde olanları görürsünüz. İbretlik! [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1083813849936130049>
- İnce, M. (2019b, 1 Ağustos). Akciğerlerimiz, eşsiz florasıyla insanlığın ortak mirası Kaz Dağlarında binlerce ağaç katledildi. Doğanın taşıdığı zenginliği onu koruyarak kazanabilir, ortak zenginliğimiz haline getirebiliriz. Doğayı yok ederek elde edilen zenginliğin bedelini ağır öderiz. #KazDağlarıHepimizin [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1156866862313029632>

- İnce, M. (2020, 23 Ağustos). Doğa'ya kafa tutmanın, dere yataklarını imara açmanın, çarpık, plansız yapılaşmanın acı sonuçlarını yaşıyoruz [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1297448744405946369>
- İnce, M. (2021a, 5 Haziran). Marmara Denizi yaşam mücadelesi veriyor. İkizdere taş ocağına direniyor! Hava kirliliği can alıyor. Memleketimizin denizleri, dağları, ağaçları, kuşları, dereleri geleceğini geri istiyor. Geleceğimizi geri alacağız. #DünyaÇevreGünü [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1401106815971115010>
- İnce, M. (2021b, 27 Temmuz). Rize ve Çayeli'ne dedemin memleketine sel nedeniyle geçmiş olsun ziyaretine geldim. Doğru çevre politikalarıyla doğal afetlere karşı direnç geliştirmek mümkün. Yeter ki doğa ile inatlaşmayalım akıl ve bilimi rehber edinelim [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1419964343723167747>
- İnce, M. (2021c, 4 Ağustos). Yerli ve milli Erdoğan! Yeşil vatanın korunmasını yerli ve milli kurumumuz Türk Hava Kurumu'na değil Ruslara bıraktığını anlatırken hiç mi hicap duymuyorsun? Pert diyorsun uçaklara. Neden pert! 19 yıldır iktidarsanız! Neden pert? [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1423010830975741956>
- İnce, M. (2021d, 4 Ekim). Vicdanlarda büyüyen sevgiyle can dostlarımızı koruyalım! #4EkimHayvanlarıKorumaGünü [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1445028302067052545>
- Les Verts Suisses. (2021). *Histoire des Verts en Suisse*. Berne. www.verts.ch adresinden erişildi.
- Memleket Partisi. (2021, 14 Ekim). Geç vakte kadar tuttuk sizi. İyi ki varsınız. Çok teşekkür ederiz [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/MemleketimParti/status/1448402644779814915>
- Memleket Partisi Programı. (2021). Erişim adresi: <https://www.memleketpartisi.org.tr/parti/parti-programi>
- Özlüer, F., Turhan, E. ve Erensü, S. (2016). Türkiye'de Ekoloji Mücadelesi: Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye? F. Özlüer, E. Turhan, S. Erensü ve A. C. Gündoğan (Ed.), *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası: Günümüz Türkiye'sinden Politik Ekoloji Tartışmaları* içinde (ss. 15–42).
- Richardson, D. ve Rootes, C. (1995). *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*. Routledge.
- Sipahi, E. B. ve Dinçer, S. (2019). Yeşil İdeolojiler Bağlamında Yeşil Siyasetin Türkiye'deki Siyasi Partilere Yansımaları. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1(1). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/885605> adresinden erişildi.
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil Düşünce. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde (ss. 11–61). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Şensoy Boztepe, A. (2021, 21 Ekim). Fatih Erbakan, Paris İklim Anlaşması'nı değerlendirdi. *haberler.com*. 6 Kasım 2021 tarihinde <https://www.haberler.com/haberler-son-dakika-gundem-fatih-erbakan-paris-iklim-anlasmasi-ni-14477065-haberi/> adresinden erişildi.
- Şimşek, M. C. (1993). Türkiye'de Yeşiller Partisi. *Marmara İletişim Dergisi*, 2(2), 5–40. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2675> adresinden erişildi.
- T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2021). Siyasi Parti Genel Bilgileri. 25 Ekim 2021 tarihinde <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1189> adresinden erişildi.

- Üste, R. (2015). Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2), 38–54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/438033> adresinden erişildi.
- Yeniden Refah Partisi Programı. (2018). Erişim adresi: <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-programi/14>
- Yeşil Sol Parti. (2021). 25 Ekim 2021 tarihinde <https://yesilsolparti.org/es-sozculer/> adresinden erişildi.
- Yeşil Gazete. (2021, 21 Eylül). Kuruluş başvurusu bir yıldır bekletilen Yeşiller Partisi: Zamanı gelmiş bir fikirden daha güçlüsü yoktur. 27 Ekim 2021 tarihinde <https://yesilgazete.org/kurulus-basvurusu-bir-yildir-bekletilen-yesiller-partisi-zamani-gelmis-bir-fikir-den-daha-guclusu-yoktur> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisi. (2020, 21 Eylül). Yeşiller Partisi kuruldu! 27 Ekim 2021 tarihinde <https://yesiller.org.tr/2020/09/21/yesiller-partisi-kuruldu/> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü. (1989). <http://hdl.handle.net/11543/639> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisi Programı. (2020). <https://yesiller.org.tr/yesiller-partisi-program/> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisinin kapatılması hakkında AYM Kararı (1994, 10 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 21901). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21901.pdf>
- Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Merkez Yürütme Kurulu. (2015, 10 Şubat). Barışa ve Umuda Şans Ver! 25 Ekim 2021 tarihinde <https://web.archive.org/web/20150715121426/http://www.yesillervesolgecek.org/diy-oruz-ki/basin-aciklamalari/2015-02-10#.VaZOqFXP3IU> adresinden erişildi.